

دروس في علم الاصول

لشهاد الصدر

الحلقة الثالثة

درس 59

استاد: حجت الاسلام و المسلمين علم الهدى

آموزشيار : آقاي شم آبادى

بحث درباره تفصیل‌هایی بود که برخی در موضوع حجیت ظهور داده‌اند. تفصیل نخست را در درس‌های گذشته مطرح و رد کردیم.

تفصیل دوم را محقق کلباسی (ره) مطرح کرده که شهید صدر در این درس، آن را بررسی و نقد می‌نماید. مرحوم کلباسی مناط حجیت ظهور را ظن شخصی می‌داند. از این رو معتقد است که اگر امارت، از جمله ظهور کلام- برای شخصی ظن به مراد متکلم ایجاد کنند در حق او حجت هستند و در غیر این صورت حجت نخواهند بود.

در ادامه درس، اشکال مرحوم شیخ انصاری (ره) به این تفصیل و نیز جواب به این اشکال بیان گردیده و بررسی نهایی این تفصیل به درس‌های آینده واگذار خواهد شد.

القول الثاني: و توضيحه ان ظهور الكلام يقتضى بطبعه حصول الظن - على الأقل - بان مراد المتكلم هو المعنى الظاهر لأنه أمانة ظنية كاشفة عن ذلك، فإذا لم تحصل أمانة ظنية على خلاف ذلك أثر الظهور فيما يقتضيه، و حصل الظن الفعلي بالمراد و إذا حصلت أمانة ظنية على الخلاف وقع التزاحم بين الأمارتين، فقد لا يحصل حينئذ ظن فعلي بإرادة المعنى الظاهر، بل قد يحصل الظن على خلاف الظهور تأثراً بالأمانة الظنية المزاحمة.

و على هذا فقد يستثنى من حجية الظهور حالة الظن الفعلي بعدم إرادة المعنى الظاهر، بل قد يقال بان حجية الظهور أساساً مختصة بصورة حصول الظن الفعلي على وفق الظهور. و يمكن تبرير هذا القول بان حجية الظهور ليست حكماً تعبدياً و إنما هي على أساس كاشفية الظهور، فلا معنى لثبوتها في فرض عدم تأثير الظهور في الكشف الظني الفعلي على وفقه. و قد اعترض الاعلام على هذا التفصيل بان مدرك الحجية بناء العقلاء، و العقلاء لا يفرقون بين حالات الظن بالوفاق و غيرها، بل يعملون بالظهور فيها جميعاً، و هذا يكشف عن الحجية المطلقة.

و هذا الاعتراض من الاعلام قيد يبدو غير صحيح بمراجعة حال الناس، فانا نجد ان التاجر لا يعمل بظهور كلام تاجر آخر في تحديد الأسعار، إذا ظن بأنه لا يريد ما هو ظاهر كلامه، و ان المشتري لا يعتمد على ظهور كلام البائع في تحديد وزن السلعة إذا ظن بأنه يريد غير ما هو ظاهر كلامه و هكذا.

ظن نوعی و ظن شخصی

قبل از بیان تفصیل دوم، ابتدا باید دو اصطلاح ظن نوعی (یا شأنی) و ظن شخصی (یا فعلی) را - که محور تفصیل دوم می‌باشد- به خوبی شناخته و فرق آن دو را بدانیم.

ظن نوعی: به اماراتی مثل خبر ثقه یا ظواهر که برای نوع عقلا مفید ظن هستند، ظن نوعی اطلاق می‌شود. به تعبیر دیگر این امارات شأنی دارند که برای نوع عقلا، ظن ایجاد کنند و از این جهت به آنها ظن شأنی نیز گفته می‌شود.

ظن شخصی یا فعلی: ظنی است که برای یک فرد از عقلا ایجاد می‌شود و به فعلیت می‌رسد. فعلیت یعنی تحقق عینی و شخصی بودن هم اشاره به تحقق این ظن برای شخص خاص دارد.

نکته اول: امارات، مفید ظن نوعی یا شأنی هستند و این قابلیت را دارند که برای نوع عقلا ظن ایجاد کنند، اما همیشه مفید ظن شخصی یا فعلی نیستند و ممکن است برای تک تک عقلا افادۀ ظن نکنند. از این رو افادۀ ظن نوعی از شئون اماره است ولی افادۀ ظن شخصی از شئون اماره نیست.

مثال: اگر فرد ثقه‌ای خبری بیاورد ولی (به هر علتی) ظن پیدا کنیم که او خبر درستی به ما نمی‌دهد و در اخبارش صادق نیست، از کلام او برای ما ظن حاصل نمی‌شود و این مسأله (عدم حصول ظن شخصی از یک اماره) کثیر الوقوع است. پس همه امارات در تمام موارد، مفید ظن شخصی (فعلی) نیستند. یعنی برای همه اشخاص، ایجاد ظن نمی‌کنند، اما این قابلیت را دارند که برای نوع عقلا افادۀ ظن کنند.

نکته دوم: ظواهر کلام یک ظن نوعی را ایجاد می‌کنند؛ به این بیان که ظاهر کلام متکلم، همان چیزی است که متکلم اراده کرده است.

البته امارۀ ظهور، گاهی برای ما افادۀ ظن می‌کند؛ (یعنی این گمان را ایجاد کنند که مراد متکلم همان ظاهر کلام اوست). گاهی نیز این قابلیت را ندارد و چنین ظنی را در ما پدید نمی‌آورد.

Sco1 : 13 :10

حالت‌های مستمع هنگام مواجهه با ظاهر کلام متکلم:

به طور کلی وقتی مستمع با ظاهر کلام متکلم مواجه می‌شود سه حالت برای او متصور است :

حالت اول: ظن به وفاق؛ یعنی ظن پیدا کند که مراد متکلم همان معنای ظاهر است.

حالت دوم: ظن به خلاف، یعنی ظن پیدا کند که مراد متکلم بر خلاف ظاهر کلام اوست.

حالت سوم: شک مطلق؛ یعنی نه ظن به وفاق پیدا کند و نه ظن به خلاف. نه ظن پیدا کند به اینکه مراد متکلم ظاهر کلام اوست و نه ظن پیدا کند که مراد متکلم خلاف ظاهر کلام اوست.

در حالت دوم و سوم در واقع ظن فعلی یا شخصی محقق نشده است، اگر چه برای نوع عقلا ظن حاصل می‌شود.

تفصیل محقق کلباسی (ره):

محقق کلباسی (ره) بر اساس ظن نوعی و شخصی، در موضوع حجیت ظهور تفصیل داده اند و قائل شده اند که هر گاه ظواهر، مفید ظن شخصی بودند، حجت هستند؛ یعنی ظواهر فقط در مورد کسانی که برای آنها ظن حاصل شده است، حجت خواهند بود. پس تنها کسانی می‌توانند به این ظواهر عمل کنند که از این ظواهر ظن به مراد متکلم برای آنها حاصل شده است.

از نگاه ایشان حجیت ظهور قابل تفصیل است؛ به این بیان که:

اگر ظهور کلام برای شخص مستمع مفید ظن باشد، حجت است و مستمع می‌تواند مراد متکلم را از این ظاهر دریابد؛ اما اگر مفید ظن برای مستمع نباشد، حجت نیست.

به تعبیر دیگر، محقق کلباسی مناط حجیت ظواهر را ظن شخصی می‌داند، نه ظن نوعی و معتقد است که معیار حجیت ظواهر این است که برای مستمع، ظن فعلی ایجاد کند.

توجیه قول محقق کلباسی (ره):

شاید بتوان قول محقق کلباسی را این گونه توجیه کرد که - همانطور که قبلاً نیز بارها گفته ایم - حجیت ظهور یک اصل عقلایی است و اصول عقلایی، تعبدی نیستند؛ یعنی به دستور کسی معتبر نشد هاند؛ بلکه دارای مناط و ملاک هستند و مناطشان همان شراخت اجمالی است که ایجاد می کنند، و شناخت اجمالی نیز همان ظنی است که در این جا محل بحث است. پس تا ظن ایجاد نشود اصل عقلایی شکل نمی گیرد.

در این بحث نیز که گفته می شود حجیت ظهور، یک اصل عقلایی است بدان معنا خواهد بود که ظهور کلام برای عقلا ظن به مراد متکلم ایجاد می کند. پس باید این ظن وجود داشته باشد تا بتوانیم مراد متکلم را به شکل مظنون، کشف کنیم و به تعبیری ظاهر کلام را حجت بدانیم.

Sco2: 19: 8

اشکال به تفصیل محقق کلباسی :

بسیاری از علما، از جمله مرحوم شیخ انصاری (ره) به محقق کلباسی اشکال گرفته اند که:

با مراجعه به سیره عقلا می بینیم که آنها در عمل به ظاهر کلام، فرقی بین ظاهری که ظن به خلافش دارند و ظاهری که ظن به وفاقش دارند، قائل نیستند و به هر دو عمل کرده و از هر دو ظاهر، مراد متکلم را برداشت می کنند.

مثال: اگر مولا بگوید «برایم طعام بیاور» و طعام را مطلق بیان کند ولی شخص ظن داشته باشد که منظور مولا طعام چلوئی است نه طعام نانی، با این وجود شخص می تواند برای مولی طعام نانی ببرد و خود را نزد او معذور بداند. به این معنی که اگر مولی نسبت به آوردن طعام نانی اعتراض کرد شخص می تواند بگوید کلام شما اطلاق داشت و شامل طعام نانی نیز می شد؛ اگر شما واقعاً منظورتان طعام چلوئی بود باید قید می زدید.

بنابراین اگر مستمع و مخاطب ظن داشت که مراد مولی غیر از ظاهر کلام مطلق اوست (ظن به خلاف) اما در عین حال به این اطلاق که ظاهر کلام مولی است تمسک کرد، نزد مولی معذور است. و این معذوریت همان حجیتی است که قبلاً از آن بحث کردیم.

دفاع از محقق کلباسی:

چه بسا بتوان به شیخ انصاری (ره) پاسخ داد که اشکال شما وارد نیست؛ چون وقتی عرف و عقلا ظن دارند که مراد متکلم، مطابق با ظاهر کلام او نیست، به ظاهر کلام او تمسک نمی‌کنند و از متکلم درباره مرادش سؤال می‌کنند.

مثال ۱: اگر تاجری برای خرید کالایی به تاجر دیگر مراجعه کند و از او قیمت کالا را بپرسد و آن تاجر بگوید «این کالاها هر کدام سه هزار تومان است»، ولی مشتری بر اساس امارات و قرائنی که نزد خودش دارد، به بیشتر بودن قیمت یکی از آن کالاها ظن داشته باشد در این جا اگر چه ظاهر کلام متکلم عام بوده و تمام کالاهای موجود در مغازه را شامل می شود ولی مشتری به این ظاهر اکتفا نکرده و سؤال می‌کند که آیا فلان کالا هم سه هزار تومان است؟ پس نسبت به موردی که شک دارد به ظاهر کلام تمسک نمی‌کند، بلکه سؤال می‌نماید.

مثال ۲: اگر بایع بگوید همه این کیسه ها ده کیلو است؛ ولی مشتری ظن داشته باشد که یکی از کیسه ها سنگین تر است. در اینجا مشتری به اطلاق کلام بایع تمسک نمی‌کند بلکه از او سؤال می‌کند که آیا این کیسه هم ده کیلو است؟

پس عقلا نسبت به موردی که شک یا ظن به خلاف دارند به ظاهر کلام تمسک نمی‌کنند و ظاهر کلام را نسبت به آن حجت نمی‌دانند.

sc03 :۲۵:۴۶

چکیده :

۱. **ظن نوعی یا شأنی**: به اماراتی مثل خبر ثقه یا ظواهر کلام که برای نوع عقلا مفید ظن هستند و به تعبیر دیگر شأنیت دارند که برای نوع عقلا ظن ایجاد کنند، ظن نوعی یا شأنی گفته می‌شود.
- ظن شخصی یا فعلی**: ظنی که برای شخص خاصی از عقلا ایجاد می‌شود و به فعلیت می‌رسد را ظن شخصی یا فعلی گویند.
۲. امارات و از جمله ظاهر کلام، مفید ظن نوعی هستند و این قابلیت را دارند که برای نوع عقلا ظن ایجاد کنند ، ولی ممکن است مفید ظن شخصی نبوده و برای برخی از عقلا ظن ایجاد نکنند.
۳. به طور کلی وقتی مستمع با ظاهر کلام متکلم مواجه می‌شود سه حالت برای او تصور می‌شود: ظن به وفاق؛ ظن به خلاف و شک مطلق؛ یعنی نه ظن به وفاق پیدا کند و نه ظن به خلاف . در همه این حالت ها ظن نوعی یا شأنی وجود دارد، ولی در حالت دوم و سوم ظن شخصی وجود ندارد.
۴. محقق کلباسی (ره)، مناط حجیت ظهور را ظن شخصی می‌داند، لذا معتقد است اگر ظواهر مفید ظن شخصی باشند ، حجت هستند؛ به تعبیر دیگر ظواهر فقط در مورد کسانی که برای آنها ظن حاصل شود حجت هستند.
۵. توجیه تفصیل محقق کلباسی:
- حجیت ظهور، جزء اصول عقلایی است و این اصول دارای مناط هستند ، و مناطشان همان شناخت اجمالی و ظنی ای است که ایجاد می‌کنند؛ پس حجیت ظهور نزد عقلا اختصاص به مواردی دارد که از ظاهر کلام متکلم ، ظن فعلی به مراد او حاصل شود.
۶. اشکال شیخ انصاری (ره) به این تفصیل:
- عقلا در عمل به ظاهر کلام فرقی بین ظاهری که ظن به خلافش دارند، و ظاهری که ظن به وفاقش دارند، قائل نیستند.

۷. پاسخ به شیخ انصاری(ره):

سیره عقلا مطابق مدعای شما نیست؛ چون عقلا در مواردی که احتمال می‌دهند مراد متکلم ظاهر کلام او نیست، به ظاهر تمسک نمی‌کنند و در مورد آن سؤال می‌کنند.